

Viděti, viseti, viklati se

Jihozápadní úbočí Hazmburku (429 m), porostlé druhově bohatou skalní stepí. Gotický hrad patřil šlechtickému rodu Zajíců z Hazmburka a byl jím obýván v letech 1336 – 1558; pak zpustl.

Z gramatiky známý sled slov zásadně psaných s měkkým "i" se může stát popisem skutečnosti. Je to drobný příběh ze dne 8. května 2013 a zažil jsem jej na Hazmburku. Je to poslední velký kopec na jižním okraji Českého středohoří, nápadný prý nejkrásnější hradní zříceninou Čech. Je čedičový a tento vulkanický materiál, přesně řečeno olivínický nefelinit, je tmavošedý, čímž se stává horninou "záhřevnou". Tato vlastnost, ve spojení se zvláště suchým teplým klimatem této části Středohoří, činí slunci vystavené rozsáhlé a relativně vysoké jižní úbočí velmi teplým. A zřejmě vydrží vyhřáté déle, než kdyby šlo o malý pahorek, protože mohutnost kopce souvisí s tepelnou kapacitou. Mezi teplomilnou květenou Hazmburku se udává řada vzácností, ale leckterá je po léta nepotvrzená a kdo ví, zda tam ještě v současnosti roste.

Skalnaté a suťovité nezalesněné úbočí je srázné a člověk se tam, v nepřehledném terénu, může snadno octnout na rostlinstvem zarostlé hraně smrtonosné svislé lomové stěny z čedičových sloupců, aniž to upozoruje. Můžete na úbočí slézt, budete tam určitě ledacos **viděti**, zaručeně budete nejednou **viseti** v nejisté poloze na rozpraskané skále. Zdánlivě spolehlivé čedičové sloupce nebo balvany se mohou nebezpečně **viklati** a jsou velice zrádné.

Stihne-li lezce při průzkumu dešťová přeháňka, stanou se skály kluzkými, což je o zabití. Možná by pro botaniky bylo nejlepší umět zacházet s horolezeckým lanem a lézt bezpečněji. Lano by naproti tomu určitě překáželo v pohybu ve směru vrstevnic, protože každou chvíli by se zachytilo o nějaký skalní výčnělek, anebo nepoddajný houževnatý keř. Možná právě popsáný terén měl vliv na to, jak málo botanických zpráv z Hazmburku se v odborné literatuře vyskytlo od poloviny minulého století.

Z kroužícího vrtulníku je vidět zmíněná lomová stěna a nad ní strmý nebezpečný terén (let 15. 9. 2009 byl ideálním darem k šedesátinám).

Zmíněného jarního dne jsem se octl na Hazmburku, abych ověřil výskyt jedné z nejkrásnějších rostlin Středohoří - kosatce bezlistého (*Iris aphylla*). Přívlastek "bezlistý = *aphylla*" vyplývá z toho, že tento kosatec záhy zatahuje, kvůli letnímu suchu ve skalních stepích. Pro zvláště tvarované veliké a barevně výrazné květy jsou kosatce zvány "orchidejemi severu". Popudem k riskování na hazmburských srázích s brašnou na fotoaparát na popruhu přes rameno a více než "šesti křížky" na bedrech, byl možný speciální vědecký význam právě hazmburského kosatce.

Tenkrát mne opět provázela Gina, partnerka a geobotnická asistentka v jedné osobě, jako obvykle s jasným rozhodláním: Mírnit moje zaujetí pro bádání a varovat mne před případně podceňovaným rizikem.

Zmizel jsem jí ze zorného pole velmi brzy po opuštění okraje vrcholové plošiny s hradem. Strmý a členitý sráz překážel ve sledování mého pohybu, jak jsem ostatně předpokládal, neboť ten kopec znám již od dětství "jako svoje boty".

Fotografií z 5. května 2013 předjímám výsledek exkurze. Polykormon kosatce bezlistého.

Nyní je potřeba zmínit historické údaje, abych neupřel zásluhu objeviteli kosatce bezlistého na Hazmburku pro českou botaniku. Patrně první zprávu o nálezu zanechal ve svém článku r. 1938 učitel Jan Šimr (1900-1980), legendární amatérský mykolog a fytogeograf (Šimr J., 1938: O vegetaci Házmburku. Příspěvek k odůvodnění jeho ochrany jako přírodní rezervace.- Krása našeho Domova 30: 84-87). Když r. 1951 publikoval mapu rozšíření druhu, znovu výskyt kosatce na Hazmburku připomněl, ale kdo ví, zda byla jeho přítomnost na kopci, postiženém r. 1939 rozsáhlým sesuvem na jižní straně, a také těžebním čedičem, po r. 1938 revidována!

Kosatce jsem znovu nalezl již r. 1998, a sice na jediném těžko dostupném místě. Jako doklad jsem pořídil fotografie. Bohužel, květy byly právě omoklé a poškozené, pro fotografování nikoli ideální. Radoval jsem se ovšem, že jsem možná první, kdo tam kosatec po 60 letech spatřil.

Hazmburský kosatec r. 1998.

Hazmburský kosatec r. 2013.

Kosatec bezlistý na Hazmburku, 6. 5. 2013.

Domníval jsem se, že to místočko si budu do smrti dobře pamatovat. Nepořídil jsem si proto žádné místopisné poznámky nebo náčrt. Až nyní, r. 2013, jsem potřeboval udělat lepší fotografie, leč v terénu jsem se nevyznal! Přibližnou představu o poloze kosatce jsem však i po 15 letech měl, a tak nakonec jsem je znovu našel. Zjistil jsem, že kosatci se daří a jsou tam dva silné, zhruba metr velké trsy. Kosatec ale zase byl všelijak rozčuchaný, některé květy vadnoucí, jiné polootevřené, jen tu a tam nějaký opravdu fotogenický. Pochopil jsem, že lepší to patrně není nikdy. Každé ráno, přeje-li tomu počasí, se rozvine do krásy nějaký ten květ, ale perfektní políčko květů v drsných podmínkách hazmburských skal nevzniká. Ještě jsem provedl zaměření GPS, a potom opatrně nahoru, nakonec si před Ginou ohlídat výraz tváře, jako by žádných rizik ani strachu z pádu nebylo!

Chybí-li případnému čtenáři pointa, nechť si otevře nějaký určovací klíč k české květeně, anebo třeba i velkou knižní "Flóru". Tam jsou uvedeny dva poddruhy připadající v úvahu v Českém středohoří, a sice kosatec bezlistý pravý a kosatec bezlistý čedičový. Kosatec bezlistý čedičový (*Iris aphylla* subsp. *fieberi*) je vzácnější, neboť je endemitem Českého středohoří, tj. je znám výhradně z tohoto území. Potkal-li jsem kvetoucí kosatce na různých kopcích, navzájem se poněkud odlišovaly, jako by každý vrch ve Středohoří byl jakýmsi dlouhodobě izolovaným ostrůvkem, kde začal vznikat nový druh.

Hazmburský kosatec bezlistý je přitom nejsvráznější ze všech, které jsem dosud ve Středohoří viděl. Jeho vzhled považuji za vůbec nejušlechtlejší. Jeho úzké květní plátky vylučují příslušnost k poddruhu kosatec bezlistý pravý, ale nápadně dlouhá květní trubka, mnohem delší než mladý semeník v květu, ale vylučuje i příslušnost k poddruhu kosatec bezlistý čedičový!

Podívejme se na kosatec z kopce se zříceninou Skalka. Hazmburk je odtud vzdálen vzdušnou čarou jen 8 km. Kosatec bezlistý je tam ale jiný. Hazmburský má dlouhou, z listenu vyniklou květní trubku, skalský naopak krátkou a skrytou v listenu. Prvý má vnější (dolní) plátky užší než 2 cm, druhý širší než 3 cm. Prvý vůbec nemá od báze květenství vyrůstající přísní květonosnou větev, druhý ji má vždy. Žádný z těchto kosatců přitom nelze podle tohoto souboru znaků zařadit do uvedených poddruhů! Variabilita kosatců bezlistých v Českém středohoří je, jak vidno, větší, než to vypadá podle určovací literatury.

Kopce se zříceninou Skalka u Vlastislavi, též naleziště kosatce.

Kosatec bezlistý se Skalky, 4. 5. 2012.

Vlevo kosatec z Hazmburku,
vpravo kosatec ze Skalky.

Z hlediska vědeckého je pozoruhodné, že bydlíště znovuobjeveného kosatce je opravdu extrémní: výspa na nejteplejším okraji největšího neovulkanického pohoří Čech. Roste tam v přirozeném extrémně teplomilném rostlinném společenstvu, vzdálen od hradní zříceniny. Nic nebudí podezření, že by jej na kopec vysadil nějaký bylinkář z hradního osazenstva.

Opouštěl jsem kouzelné místo výskytu kosatce na Hazmburku s pocitem, že jde o nejkrásnější rostlinu Českého středohoří. Nyní je navíc provázena uvedeným příběhem o jeho nalezení po více než půlstoletí.